

toričnost. Stoga Touraine sugerira oprez prema »svjetovnim religijama« koje utječu na udaljavanje osobnog subjekta od neposrednog životnog iskustva gdje se odvijaju stvarne promjene. On podjednako kritizira »religiju napretka« i »komunitarne religije«. Obje su podjednako opasne jer rade na iluzornom odvajanju privatnog i javnog života.

Da bi se to izbjeglo, da bi se nadvladao proces demodernizacije koji generira cijelo to kretanje, postoji samo jedno rješenje. Ispražnjeno mjesto **političkog subjekta** i, prije njega, religijskog subjekta, valja popuniti **osobnim subjektom**, željom svakog pojedinca da bude akterom vlastite egzistencije, gospodarem vremena, prostora, uspomena i projekata, koji su stalno isprepleteni izvanjskim i zavodljivim silama. Te se »izvanjske i zavodljive sile« mogu svladati samo u življenom osobnom iskustvu, u »osobnoj povijesti«. Uspjeh ili neuspjeh tih »osobnih projekata« svakako ovisi o kolektivnom priznanju subjektivnih prava, o pravu svakoga da kulturni identitet kombinira s instrumentalnim aktivnostima. A to je ostvarivo samo pod pretpostavkom da je politički život vođen kolektivnom težnjom za stvaralačkom slobodom. Može li se ta perspektiva očekivati od današnje politike koja se svodi na prilagodbu nacionalnih ekonomija svjetskom sustavu razmjene ili na otpor globalizaciji zbog ugroženih interesa? U faktičkoj situaciji, drži Touraine, to je očekivanje naivno. Politika će tu ulogu igrati tek onda kada dođe do punog izražaja sukob s onima koji nastoje ubrzati kretanje kapitala, informacija i dobara, kao i sukob s onima koji zagovaraju fundamentalistička načela obrane ugroženih zajednica. Ta će uloga doći do riječi kada zadominiraju oni koji pojedince i kolektivite pozivaju da se afirmiraju kao **slobodni subjekti**. Samo su slobodni subjekti sposobni izvesti zahvat koji univerzum ekonomije objedinjuje s univerzumom kultura. Njihova politička opredjeljenja (»politički izbor«) nisu puka primjena

ekonomskih i socioloških analiza. Ukoliko se ta opredjeljenja ne oslanjaju na **opću viziju promjene**, ona se svode na defanzivne akcije koje su toliko ograničene da ne umiju predvidjeti ni vlastite konzekvencije. Stoga Touraine, po tko zna koji put varirajući osnovni moto svojih razmatranja, još jednom upozorava na opasnosti koje prijete suvremenom političkom i etičkom mišljenju: ono ne smije zapasti u jednostrana iskušenja danas razdvojenih (demoderniziranih) svjetova ekonomije i kulture. Ulog je, shvatimo li ga na vrijeme, prijeloman, a da je tome tako govori i zaključna misao cijele knjige: »Kao što su europskim misliocima i političarima od sredine devetnaestog stoljeća bili potrebni veliki naponi kako bi shvatili da više ne proživljavaju konzekvencije Francuske Revolucije nego nastanak industrijskog društva i njegovih sukoba, tako i mi danas moramo izvesti tegobni preokret ako želimo biti akterima promijenjenog i stalno mijenjajućega svijeta«.

Rade Kalanj

John Foran (Ed.)

THEORIZING REVOLUTIONS

Routledge, London and New York, 1997, 299 str.

Je li era revolucija završena? Danas se na to pitanje, i to bez osobitih dvojbi, daje uglavnom potvrđan odgovor. Pritom se najčešće precizira da je doba revolucija prestalo 1989. godine, padom istočnoeuropskih realsocijalističkih režima koji se, ma kako bio prevratan, nije dogodio na revolucionaran način nego kao mješavina reforme i revolucije, odnosno kao **refolucija**. Ima, doduše, ozbiljnih socijalnih teoretičara (Ralf Dahrendorf, Charles Tilly) koji te promjene podvode pod opći pojam revolucije, ali uz uvjet da se on znatno relativizira i proširi u odnosu na svoje klasično značenje. No ostavimo li po strani kategoričke tvrdnje, mijene u sa-

mom pojmu i, pogotovo, prognostičke stavove ove ili one vrste, ostaje činjenica da revolucije tvore veliku dionicu moderne socijalno-političke povijesti i opsežno poglavlje modernih socijalnih znanosti. One su, u punom smislu riječi, tipično moderni fenomen. I stoga teorijsko-istraživačke rasprave o revolucijama ne prestaju jer je bez temeljitog objašnjenja revolucionarnih fenomena nemoguće cjelovito razumjeti nastanak, oblike i promjene suvremenih društava. Čini se čak da su te rasprave, nakon što je obznanjen kraj revolucija, sve brojnije i zanimljivije jer su manje opterećene ideološkim kriterijima a više usredotočene na sustavno izučavanje, konceptualizaciju i znanstveno objašnjavanje tog značajnog fenomena. U političko-ideološkom diskursu revolucija više nije u modi, ali u znanstveno-akademske krugovima ona je uvijek privlačan predmet mišljenja i istraživanja. Dovoljno je navesti nekoliko istaknutijih radova koji potkrijepljuju tu tvrdnju. Primjerice, 1993. godine objavljena je knjiga Charlesa Tillya *Europske revolucije, 1492–1992*, koja je doživjela tri uzastopna izdanja, a u kojoj Tilly daje sociološko-povijesnu i komparativno-pojmovnu rekonstrukciju revolucionarnih fenomena modernosti. Na toj je crti i knjiga Noela Parkera *Revolucije i povijest. Pokušaj tumačenja* (1999), koja istražuje vezu revolucija i povijesnih procesa. Tome se pridružuje i knjiga *Theorizing Revolutions* (Teorijsko razumijevanje revolucija), o kojoj je riječ u ovom prikazu.

Knjiga je zapravo zbornik sastavljen od devet radova čiji su autori mahom sociolozi. Njezin priređivač John Foran, inače profesor sociologije na University of California, Santa Barbara, kaže da je namijenjena prije svega običnim čitateljima i znanstvenim analitičarima, ali i »budućim naraštajima privrženika revolucije«. Pored Foranova uredničkog *Uvoda*, knjigu tvore dva dijela. Prvi dio (*Granice struktura*) obuhvaća radove Jeffa Goodwina (*Državno usredotočeni pristupi socijal-*

nim revolucijama: moći i ograničenja teorijske tradicije), Timothy P. Wickham-Crowleya (*Strukturalne teorije revolucije*), Richarda Lachmanna (*Sudionici revolucije: sukobi elita i masovna mobilizacija od Medicija do Jeljcina*), Jacka A. Goldstonea (*Rast stanovništva i revolucionarne krize*). U drugom dijelu (*Re-centriranje kulture i djelovanje*) zastupljeni su radovi Erica Selbina (*Revolucije u stvarnom svijetu*), Valentine M. Moghadam (*Žensko pitanje i revolucije*), Christophera McAuleya (*Rasa i proces američkih revolucija*), Johna Forana (*Diskursi i socijalne snage: uloga kulture i kulturnih studija u razumijevanju revolucija*) i, još jednom, Johna Forana (*Povijesno-komparativna sociologija socijalnih revolucija trećega svijeta: zašto ih malo uspijeva a mnoge propadaju*).

Svi autori ove knjige, bez obzira na stanova teorijska odstupanja i različiti obujam promatranog empirijskog materijala, polaze od zajedničkog uvida da se **diskurs o revoluciji mijenja**, da se mijenjaju njezina mjesta, žarišta i akteri (više je žena i aktivnih etničkih manjina), ali da »priča« o revolucijama ipak nije gotova. Stoga oni drže da ih valja analitički motriti sa stajališta različitih disciplina: sociologije, povijesti, politologije, etničkih studija, studija obitelji i spolnosti, kulturnih studija i demografije. Svi ti disciplinarni pogledi ovdje dolaze do izražaja, ali od svega je teorijski najzanimljivije pitanje **sociološkog pristupa** fenomenima revolucije. Dugo je vremena, barem u akademskim krugovima, bio utjecajan **strukturalni pristup** Thede Skocpol, obrazložen i proveden u njezinoj knjizi *Države i socijalne revolucije* (1979). Ona zaslužuje uvažavanje, ali i kritičko nadilaženje koje se oslanja na nove teorijske i empirijske spoznaje.

Tako, primjerice, J. Goodwin, stavljajući u središte pozornosti one pristupe revolucijama koji su usredotočeni na državu (»državno-centrirani pristupi«) napominje da postoje razne varijante poimanja

uloge države: teorije o autonomnosti države, razmatranja koja propituju moć države, analize koje su zaokupljene političkim okolnostima izbijanja revolucija te, napokon, pogledi koje ponajviše zanima izgradnja države. Te su eksplikativne varijante prikladne za poneku od konkretnih situacija, ali se ni jedna od njih ne može generalizirati. Najbolje ih je imati na umu sve zajedno, ali ni to još nije dovoljno. Najprimjereniji su oni analitički zahvati koji, ne poričući važnost države, uključuju i druge relevantne aktere, veze i djelatne snage odvijanja revolucija: međunarodnu arenu, civilno društvo i političku kulturu. Poststrukturalističkim i postmodernističkim teorijama (osobito Foucaultu) upućuje se prigovor da svojim razumijevanjem moći odvlače pažnju od povezanosti lokalne razine s razinom centralno-državne političke moći. Revolucije su moderan fenomen ne samo zbog toga što »udaraju« na državu (kao usavršeno sredstvo vladavine) nego i zbog toga što taj čin prije ili kasnije dovodi do zahtjeva za decentralizacijom državne moći. Obaranje postojeće države bitno je za uspjeh revolucije prije svega zbog toga što ona vlada svim resursima, regulira svakodnevni život, centralizira institucije i ideologiju. Država je naime »struktura« koju revolucija jednostavno mora »rasstrukturirati« (dekonstruirati) kako bi na koncu uspostavila svoju strukturaciju društva. Prema tome, uloga je države multidimenzionalna i stoga revolucionarne ideologije moraju poticati masovnu mobilizaciju kako bi se promjenama zahvatili svi »prostori do kojih dopire centralna vladavina«.

Zanimljivo je da autori ove knjige (ne samo J. Goodwin, nego i Wickham-Crowley i R. Lachmann) obilno koriste strukturalnu teoriju, iako pritom stalno naglašavaju da je treba proširiti. Braneći dobre strane strukturalnog pristupa oni pobijaju one kritičare koji tvrde da se njime potpuno istiskuje procesualnost događanja te da se pojmovni par **struktura/pro-**

ces ispostavlja kao neprevladiva dihotomija. Wickham-Crowley navodi pet primjera u kojima se vidi analitička komplementarnost strukture i procesa: procesi ujedinjavanja ili solidarnosti, koji ljudska nastojanja vode prema kolektivnom djelovanju; sukobi (osobito oni između država i klasa); procesi eksploatacije rada, koji su strukturalno uređeni i konfliktni, promjenjivi; komercijalizacija ekonomskih aktivnosti; kolonizacija (širenje državne kontrole nad domorodačkim stanovništvom). Pledirajući za proširenje strukturalnog vidokruga, neki od autora (osobito R. Lachmann i J. Foran), uvode u razmatranje kulturalistički pristup, ali uz istodobno upozorenje da kulturalisti zanemaruju socijalne i političke faktore. Ti su autori (kao uostalom i Th. Skocpol) za multikauzalno tumačenje, ali pod uvjetom da se analiza uzroka revolucija ne gubi u strukturalističkim radukcijama. Za teoriju svjetskog sustava (Wallerstein) kažu da je od velike pomoći u tumačenju multidimenzionalnog svijeta aktera koji uvjetuju porebu za revolucionarnim promjenama, ali toj teoriji prigovaraju da gubi iz vida neposrednost djelovanja konkretnih, prostorno-vremenski određenih uzroka.

Imajući na umu baš taj »svijet aktera« Lachmann naglašava da se u tumačenju revolucija vrlo često zaboravlja uloga elita i masa a prenaglašavaju klase i država. Djelovanje elita iznimno je važno jer je taj oblik djelovanja izrazito strukturiran. Bez strukturacijskog djelovanja elita mase teško mogu postati akterima revolucije. No nije riječ samo o elitama kao voditeljima masa, nego i o elitama koje se odupiru mobiliziranim masama. U povijesti revolucija osobito su zanimljivi primjeri jedinstvenih elita koje su imune na masovne revolucionarne izazove. To je odnos zbog kojeg su, primjerice, propale revolucije u Istočnoj Europi od 1956. do 1968. godine. Ako su elite nejedinstvene masovna je mobilizacija uspješnija, o čemu svjedoče građanski ratovi i revolucije u Francuskoj

i Engleskoj. Događaji u Francuskoj 1789–1795. dobrim se dijelom mogu objasniti podjelom između *stare* i *nove* financijske, trgovačke i zemljovlasničke elite. Glavnu je mobilizacijsku ulogu u tim događajima odigrala nova elita.

Očito je da je ta na elite usredotočena teorija revolucije značajno reducira ulogu države s obzirom na uzroke i posljedice revolucije, ali takva je redukcija izrazito relevantna samo za razdoblje prije 20. stoljeća kada je država bila nešto »slabiji« akter nego u kasnijim vremenima. Ipak se ne smije zaboraviti da su elite odigrale primarnu ulogu u revolucijama trećega svijeta gdje se pitanje autohtone države tek postavljalo kao cilj mobilizacije masa. U 20. stoljeću, međutim, nipošto se ne smiju zaboraviti *ratovi* koji su ponekad bitno utjecali na odvijanje i posljedice sukoba između revolucionara i *status quo*. Sve govori u prilog multikauzalnom pristupu. Slijediti multikauzalni pristup znači odgovoriti na pitanje koja posebna »mješavina uzroka« u trećem svijetu dovodi do najuspješnijih obrata. Tražeći takve uspješne »mješavine uzroka« Foran pravi detaljnu klasifikaciju uspješnih revolucija, ali se osobito zadržava na kineskom, kubanskom i nikaragvanskom »slučaju«. Na tim primjerima on eksplicitno iskjučava pet kauzalnih faktora: zavisni razvoj, represivnu državu, kulturu otpora, ekonomsku zaostalost i stupanj otvorenosti prema svjetskom sustavu.

Za objašnjavanje revolucija 20. stoljeća, naročito onih u trećem svijetu, neophodno je posegnuti i za **demografskim faktorima**. Na tome najviše inzistiraju J. A. Goldstone i Ch. McAuly, ali taj aspekt naglašava i J. Foran u svom, dosta širokom kulturalnom zahvatu. Uvođenje tih faktora, kako napominju njegovi zagovornici, ne smije se poistovijetiti s **demografskim determinizmom**. Riječ je samo o tome da se mora voditi računa o utjecaju demografije na socijalne pokrete, da se demografski trendovi odražavaju na socijalne, ekonomske i političke institucije.

Demografija, jednako kao geografija i komunikacije, začuđujuće su ostale izvan domašaja teorijskih razmatranja o revolucijama. Pokušavajući ispuniti tu prazninu Goldstone na brojnim primjerima pokazuje specifičnu povezanost između **rasta stanovništva** i političkih kriza koje se očituju u nesposobnosti ili nespремnosti države da učvrsti poredak, u otuđenosti elita, u mobilizaciji masovnih pokreta s prevladavajućom ulogom gradskog stanovništva i mladeži kao nositelja revolucionarnih zahtjeva. Uz tematizaciju rasta stanovništva ide, dakako, i pitanje okoliša. Nerazvijene nacije trećega svijeta polaze od toga da moraju intenzivno crpiti svoje resurse kako bi dosegnule viši stupanj razvoja. Iscrpljivanje prirodnih resursa i uništavanje okoliša dovodi do političke nestabilnosti. No, **strukturalno** gledano, to može biti razlogom masovne mobilizacije, ali u stvarnosti zemalja u razvoju iluzorno je očekivati da se ekološko pitanje pojavi kao »iskra« eksplozivnih socijalno-političkih prevrata.

Već smo napomenuli da se neki od autora ovoga zbornika, u želji da modificiraju i prošire strukturalno tumačenje revolucija, sve izrazitije okreću kulturnim faktorima. No taj je eksplikativni pomak najtemeljitije razrađen u onim priložima koji kulturu ne uzimaju kao apstraktnu varijablu iz koje onda izvode kulturalističke koncepte, nego je povezuju s faktorima demografije, geografije, povijesti itd. U takvim pristupima kulturna se dimenzija osjeti u punoj neposrednosti. To je najevidentnije u razmatranjima Erica Selbina koji čak naglašava da u proučavanju revolucija, kao i u proučavanju socijalnih pokreta općenito i u socijalnoj znanosti kao takvoj, poznavanje kulture tvori ključnu, »središnju točku« svakog analitičkog zahvata. Selbin drži da se ozbiljno treba vratiti razumijevanju **aktera** i **djelovanja**, **konceptija** i **ideja**. Ne želi da ga se shvati kao pristranog zagovornika **determinističke** pozicije aktera, ali smatra da se bez poznavanja **kulturnog imaginarija** akte-

ra, njihovih koncepcija i predodžaba uopće ne može razumjeti način na koji oni ulaze u masovnu mobilizaciju. Valja spoznati ne samo njihovo »zašto« nego i njihovo »kako« da bi se razumio stupanj prevratničke **refleksivnosti** sudionika masovne mobilizacije. Selbin istražuje ideje revolucionarnih vođa, a osobito ga zanima što se s tim idejama dešava kad ih recipiraju obični ljudi, narod, sljedbenici. Drži da se jedino tako može doći do odgovora na pitanje koliko su »struje ideja« sposobne da potaknu pobune u prostoru i vremenu. Svjestan teškoća sa samim pojmom »kultura«, on misli da je prikladnije koristiti termine »kolektivna memorija«, »simbolička politika« i »popularna politička kultura«. Kad narod ne bi usvajao »priče sa snažnim i zanosnim zapletima tada revolucija ne bi ni bilo«. O tome možda najrječitije svjedoči nasljeđe revolucionarnih gibanja u Latinskoj Americi. Njihov je **simbolički** imaginarij čvrsto vezan za **mjesta, datume i heroje** koji su upisani u kolektivnu memoriju (Tupac Amaru, Toussaint L'Ouverture, Jose Marti, Zapata, Mariategui, Sandino, Farabundo Marti, Prestes, »Che«. Od prvih otpora španjolskim konkvistadorima svi su se kasnije naraštaji revolucionara pozivali na te ličnosti, na njihove borbe i ideale. Štoviše, latinoamerički su narodi svoje borbe poistovjećivali s **mitovima** koji su stvoreni oko tih ličnosti. »Kult herojskog revolucionara oblikovao je narodnu političku kulturu otpora, pobune i revolucije.«

Uvođenje kulture u teorijsko razumijevanje revolucija dovelo je i do toga da se u recentnim pristupima osobito naglašava metodička važnost **kulturnih studija**. U suvremenim socijalnoznanstvenim analizama one su bile inovativne jer su kulturnu proizvodnju uspješno povezale s različitim potrebama i situacijama socijalnih aktera. Od te pretpostavke polaze Goodwin, Wickham-Crowley i Foran kada tvrde da u izučavanju revolucija treba voditi računa o »socijalnim i klasnim mrežama koje prožimaju njihov kulturno-

idejni imaginarij«. Oni se zalažu za analizu **socijalne strukture** jer se bez nje, ne poričući relativnu autonomiju kulturnih tvorbi, ne mogu razumjeti dominantni kulturni obrasci koji motiviraju ili opravdavaju uključivanje aktera u procese kolektivne mobilizacije. Analitička obuhvatnost kulturnih studija pogodna je zbog toga što drži do ravnoteže između **apstraktnih i konkretnih** obilježja kulture, između kulture kao **identiteta i političke kulture**. Na brojnim primjerima revolucionarnih fenomena (Francuska, Kuba, Nikaragva, El Salvador, Iran, Istočna Europa) autori pokazuju da »kultura ne lebdi slobodna od socijalnih uvjeta«, da su podjednako važne strukture i procesi koji je generiraju te da tipovi političke kulture posvuda ovise o tipovima resursa i organizacija koji ih posreduju.

Nitko više ne sumnja u inovativnost »kulturnog« proširenja teorija revolucije, ali postoji opasnost, a ponegdje i eksplicitna intencija, da se pod tu eksplikativnu inovaciju podvedu, i tako otupe, neki specifični sklopovi činjenica koji na svoj način sudjeluju u prevratnim socijalno-političkim mobilizacijama. Stoga autori ovoga zbornika posebno tematiziraju ulogu **ženskog i rasnog** pitanja jer je to, drže oni, neodrživi deficit dosadašnjih teorijskih pristupa revoluciji. Tim se pitanjima bave Val Moghadam i Chris McAuley. Moghadam zapaža da je žensko pitanje »kontinuirano odsutno« iz teorija revolucije i stoga odaje priznanje **feminističkim** teorijskim nastojanjima. Feminističke su studije po njegovu mišljenju zaslužne za plodonosna istraživanja o ulozi i položaju žena »u revolucionarnoj Francuskoj, Rusiji, Kini, Vijetnamu, Kubi, Ažiru, Iranu i drugdje«. Sva ta istraživanja uvjerljivo dokazuju da žensko pitanje tvori značajan dio kulture, ideologije i politike »revolucionarnih društava«. Primjerice, neki su analitičari Francuske Revolucije pokazali kako je žensko pitanje sudjelovalo u oblikovanju **političkog diskursa**. Razotkrili su metode legalnog porobljavanja i

isključivanja žena na temelju »prirodnosti spolnih razlika«. Prema tome, tko isključuje žene iz revolucionarnih mobilizacija taj o revolucijama misli krajnje površno. Sudjelovanje žena »kao majki i hraniteljica duboko je utjecalo na učinke revolucija«. Neke su revolucionarne doktrine, zbog respektabilnosti te činjenice, polazile od uvjerenja da »idealno društvo nužno sadrži pojam idealne žene«. S obzirom na sudjelovanje žena revolucije se mogu svrstati u dvije grupe. Jednu grupu tvore **modernizacijske i egalitarne** revolucije koje **emancipaciju** žena proklamiraju kao svoj eksplicitni cilj. Drugoj grupi pripadaju revolucije **patrijarhalnog** nagnuća, koje ženu vežu uz obitelj i više naglašavaju **spolnu različitost** nego **socijalnu jednakost**. No iako je uloga žena evidentna, teorijska razmatranja o revolucijama još su uvijek krajnje jednostrana pa i dalje ostaje na snazi stereotip da su revolucije isključivo »muška stvar«.

Slična jednostranost i stereotipija prevladava i u tematizaciji rasnog pitanja. To se pitanje, tvrdi McAuley, vrlo rijetko dovodi u izravnu vezu s revolucijama, iako je evidentna njegova uloga u povijesti Amerike, od ranih ratova za oslobođenje u devetnaestom stoljeću do ustanaka u Meksiku, Kubi i Nikaragvi u dvadesetom stoljeću. Premda su u njima neosporno sudjelovale različite **rasne grupe**, rezultati tih promjena gotovo su uvijek bili u suprotnosti s tom činjenicom. Što više, u tim je društvima i dalje bila na djelu »rasistička realnost«. Kao što je patrijarhalizam »Ahilova peta« mnogih stvarnih društvenih preobrazbi, tako je i rasizam velika nevolja, posebni deficit mnogih pokušaja da se izgradi **egalitarnije društvo**. Taj je deficit tim teži i paradoksalniji ima li se na umu da su gotovo sve moderne socijalno-političke revolucije težile egalitarnim ciljevima. Ali to je samo jedan od brojnih deficita zbog kojih je današnje proučavanje revolucija ušlo u razdoblje kada su stare izvijesnosti djelomično potkopane a još nije postignuto suglasje oko

impostacije nove paradigme. Glavne su rasprave, konstatira Foran, usredotočene na relativnu važnost opreka **struktura/djelovanje, kultura/politička ekonomija, klasa/elite i mase**, čemu svakako treba dodati sve izraženije pokušaje da se »slike revolucija« upotpune uključivanjem ženskog i rasnog problema.

Za razliku od teorijskih pristupa tradicionalnog kova, koji u činjenicama revolucije nastoje dokučiti i opisati bitne **utopijske** sadržaje (revolucionarne utopije) autori ove knjige ne pokazuju osobitu sklonost takvom tipu mišljenja. Revolucije imaju svoje **uzroke, procese i domašaje** i to je ono čime se treba baviti prava znanstvena analiza i iz čega mogu proizaći argumenti koji potvrđuju ili opovrgavaju tezu o budućnosti bez revolucija i revolucijama bez utopija.

Rade Kalanj

Andrej A. Lukšič

Rizična tehnologija: Izziv demokraciji (K politični ekologiji)

Časopis za kritiku znanosti, god. XXVII, br. 193, Ljubljana 1999.

Neprestano vrednovanje nuklearne energije kao rizične tehnologije, posebice u dvorištu Nuklearne elektrane Krško, koja otvoreno izaziva mlade demokracije 90-ih godina, ali i obližnje političke sustave s duljom demokratskom tradicijom, pridaje dodatnu težinu sadržaju 193. broja ljubljanskog Časopisa za kritiku znanosti. Prvotno nastao kao doktorska rasprava (1996), ove godine i 'službeno' objavljeni tekst **Rizična tehnologija: izazov demokraciji** s podnaslovom **K političkoj ekologiji** zahvaća teoretski i opazajno aktualnu, ali i zahtjevnju problematiku tehnologija, na čije se političke i društvene posljedice znanstvenici društvenjaci usredotočuju tek 60-ih godina.